

УДК 342.92

Петков Сергій Валерійович

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Гуманітарного навчально-наукового інституту
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського*

Petkov Serhii

*Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of State, Legal and Humanitarian Sciences
Humanitarian Educational and Scientific Institute
V.I. Vernadsky Taurida National University*

Губарев Сергій Володимирович

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових і гуманітарних наук
Гуманітарного навчально-наукового інституту
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського*

Gubarev Serhii

*PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of State, Legal and Humanitarian Sciences
Humanitarian Educational and Scientific Institute
V.I. Vernadsky Taurida National University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-6-9986

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF SOCIAL PROTECTION OF MILITARY SERVANTS AND MEMBERS OF THEIR FAMILIES IN GREAT BRITAIN

Анотація. Вступ. В статті досліджуються питання адміністративно-правового регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей у Великобританії. Здійснюється аналіз актів законодавства Великобританії, які регулюють адміністративно-правові відносини у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Розкривається організаційно-правовий механізм забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей у Великобританії. Актуальність дослідження досвіду адміністративно-правового регулювання соціального захисту військовослужбовців провідних демократичних країн світу має велике значення для його врахування та впровадження в період формування сучасного забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в умовах повномасштабної війни в Україні.

Мета. Метою дослідження є вивчення досвіду провідних демократичних країн, зокрема моделі військової служби Великобританії для створення сучасного адміністративно-правового регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в умовах повномасштабної війни в Україні, формування практичних пропозицій для впровадження справедливого та прозорого механізму соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей, заснованого на національних традиціях козацтва та демократичних надбаннях.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: нормативно-правове забезпечення щодо регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей; праці вітчизняних авторів, що провадять науково-практичні дослідження в галузі соціального забезпечення військовослужбовців.

Під час здійснення дослідження використані загальнонаукові методи аналізу, синтезу та формально-юридичний метод. Використання вказаного методологічного інструментарію надало змогу здійснити аналіз та висвітлити інформацію з викладених джерел та юридичних актів, з'ясувати зміст правових норм цих актів та отримати нові знання, що знайшли своє відображення у викладеному матеріалі.

Результати. Результатом аналізу стало встановлення інформації щодо адміністративно-правового регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в моделі військової служби Великобританії, фундаментом якого є всеохоплюючий, справедливий та зрозумілий механізм адміністративно-правового забезпечення державою соціальних прав військовослужбовців. Досвід Британської системи щодо інтегрованості урядових та неурядових організацій в єдину систему послуг, які вони надають користувачам може стати корисним для України. Оскільки військовослужбовець або члени його сім'ї у Великобританії мають можливість на місці сконтактувати із місцевою радою та отримати необхідні ресурси та підтримку у своєму регіоні. Важливим моментом є об'єднання послуг в одну систему, а одні і ті ж послуги можуть надавати різні суб'єкти, що значно спрощує взаємодію із системою.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на розробленні пропозицій щодо внесення змін до діючого законодавства України щодо створення моделі інтегрованості урядових та неурядових організацій в єдину систему послуг для військовослужбовців та членів їх сімей в Україні. Оскільки об'єднання послуг щодо соціальної підтримки для військовослужбовців та членів їх сімей значно спростить їх взаємодію з усіма суб'єктами урядових та неурядових організацій для отримання необхідної соціального супроводу та соціального захисту у своєму регіоні.

Ключові слова: адміністративне право, соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, військове право.

Summary. Introduction. The article examines the issues of administrative and legal regulation of social protection of servicemen and their family members in Great Britain. An analysis of the legislation of Great Britain, which regulates administrative and legal relations in the field of social protection of servicemen and their family members, is carried out. The organizational and legal mechanism for ensuring the social rights of servicemen and their family members in Great Britain is revealed. The relevance of the study of the experience of administrative and legal regulation of social protection of servicemen of the leading democratic countries of the world is of great importance for its consideration and implementation during the formation of the modern provision of social rights of servicemen and their family members in the conditions of a full-scale war in Ukraine.

Goal. The purpose of the study is to study the experience of leading democratic countries, in particular the model of the British military service for the creation of modern administrative and legal regulation of social protection of servicemen and their family members in the conditions of a full-scale war in Ukraine, the formation of practical proposals for the implementation of a fair and transparent mechanism of social guarantees for servicemen and their members families, based on the national traditions of the Cossacks and democratic assets.

Materials and methods. The research materials are: regulatory and legal support for the regulation of social protection of servicemen and their family members; works of domestic authors conducting scientific and practical research in the field of social security of military personnel.

During the research, general scientific methods of analysis, synthesis and formal legal method were used. The use of the specified methodological tools made it possible to analyze and highlight information from the presented sources and legal acts, to find out the content of the legal norms of these acts and to obtain new knowledge, which was reflected in the presented material.

The results. The result of the analysis was the establishment of information on the administrative-legal regulation of social protection of servicemen and their family members in the British model of military service, the foundation of which is a comprehensive, fair and understandable mechanism of administrative-legal provision of the social rights of servicemen by the state. The experience of the British system regarding the integration of governmental and non-governmental organizations into a single system of services that they provide to users can be useful for Ukraine. Because a member of the military or their family members in the UK have the opportunity on the ground to contact their local council and get the resources and support they need in their area. An important point is the integration of services into one system, and the same services can be provided by different entities, which greatly simplifies interaction with the system.

Prospects. In further scientific research, it is proposed to focus attention on the development of proposals for amendments to the current legislation of Ukraine regarding the creation of a model of integration of governmental and non-governmental organizations into a single system of services for military personnel and their family members in Ukraine. Since the unification of social support services for military personnel and their family members will greatly simplify their interaction with all subjects of governmental and non-governmental organizations to obtain the necessary social support and social protection in their region.

Key words: administrative law, social protection of servicemen and their family members, military law.

Постановка проблеми. Під час тривалого періоду воєнного стану, Україна має забезпечити соціальні права своїх захисників на високому рівні, впровадити дієвий та реальний захист своїх захисників, захист соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей. Стаття 3 Конституції України, гарантує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю

[1]. Україна має створити сучасну сильну армію, в якій головним є життя кожного військовослужбовця. Оскільки, не кількість мобілізованих визначає міць армії, а наявність сучасних ресурсів, навчених належним чином фахівців, технічне сучасне забезпечення та здатність миттєво розгорнутися із кадрової армії в народне ополчення, де кожний його член знає війську справу та розуміє що і як йому слід робити.

Вивчення досвіду провідних демократичних країн, зокрема моделі військової служби Великобританії для створення сучасного адміністративно-правового регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в умовах повномасштабної війни в Україні, формування практичних пропозицій для впровадження справедливого та прозорого механізму соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей, заснованого на національних традиціях козацтва та демократичних надбаннях є актуальною темою сьогодення.

Одним із фундаментальних принципів сучасної демократичної країни є орієнтація на забезпечення повноцінної реалізації прав і свобод особистості та рівності перед законом. Отже, Україна має виходити з першочерговості розробки, впровадження і дотримання умов реалізації людиноцентристського підходу, бути сервісом, спрямованим на реалізацію публічного інтересу та надання відповідних послуг, в тому числі і в соціального захисту військовослужбовців [2].

Система соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, яка існує в Україні потребує докорінної реорганізації. Головним завданням держави має стати створення чіткої, прозорої, зрозумілої та дієвої системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, забезпечити дотримання державних гарантій та виконання. На даний час в нашій державі не має більш важливого завдання, ніж захист України та створення механізму належного захисту прав військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблематики нормативно-правового регулювання відносин у сфері пенсійного забезпечення осіб, звільнених з військової служби займалися відомі представники української науки, які зробили внесок у розвиток національної правової доктрини. Аналіз наукових праць таких теоретиків права та вчених, які досліджують теоретико-методологічні проблеми взаємодії громадянського суспільства і держави, розвиток їх відносин в сучасний період демократичної модернізації України, взаємодію в захисті прав і свобод людини і громадянина, в процесі здійснення державної влади та місцевого самоврядування, зокрема Оніщенко Н. М. [3], Скрипнюк О. В., Шемшученко Ю. С. [4], Кучук А. М. [5], Сущенко В. М. [6], адміністративного та військового права Коропатніка І. М. [7], Петкова С. В. [8], Шопіної І. М. [9] надав можливість встановлення загальнотеоретичних положень адміністративної галузі юридичної науки. Теоретично-правові думки таких вчених як Копотун І. М. [10], Армаш Н. О. [2], Попков Б. О. [11], Джус О. А. [12], Микитюк М. А. [13], Журавльов Д. В. [14], Герасименко О. В. [15], Шамрай Б. М. [16] стали основою для здійснення подальшого наукового пошуку, оскільки відносини, які виникають у сфері адміністративно-правового забезпечення державою соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, що є предметом регулювання адміністративного права.

За останній час, в Україні було опубліковано декілька матеріалів, які стосуються програм соціальної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей в інших країнах. Зокрема, порівняльний аналіз програм також проводився у межах Звіту ПРООН «Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України», який пропонує огляд надання соціальних послуг ветеранам в межах різних систем [17]. Досвід Великої Британії детально розглянуто в аналітичній довідці Українського ветеранського фонду «Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії» [18].

Метою статті є вивчення досвіду Великобританії, як провідної демократичної країни та країни, яка входить до блоку НАТО задля створення сучасного адміністративно-правового регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, для дослідження та формування пропозицій для впровадження механізму соціальних гарантій військовослужбовців та членів їх сімей, заснованого на демократичних світових надбаннях.

Матеріали і методи. При здійсненні дослідження використовувалися загальнонаукові методи аналізу, синтезу та формально-юридичний метод. Використання зазначеного методологічного інструментарію дозволило проаналізувати та виокремити інформацію із зазначених джерел та нормативно-правових актів Великобританії, з'ясувати зміст правових норм цих актів та отримати нові знання, які знайшли своє відображення у викладеному матеріалі. Зазначені методи використовувалися при роботі з нормативно-правовими актами Великобританії, які регулюють питання захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей.

Виклад основного матеріалу. На даний час Україна має статус стратегічного партнера Північно-атлантичного альянсу (далі — НАТО). Міжнародна співпраця надає можливість отримання Україною досвіду у вирішенні багатьох питань та є однією зі складових розвитку державної політики [19].

Запровадження досвіду держав Європейського Союзу та членів НАТО щодо соціального захисту військовослужбовців є одним із пріоритетів взаємодії з НАТО та розвитку державної політики, що визначене в чисельних Державних програмах та планах співробітництва [20]. Політика соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, у Великобританії відноситься до пріоритетного напрямку в державному управлінні, що є спільним з Україною.

Основними нормативно-правовими документами, які визначають порядок проходження військової служби, є закони «Про армію», «Про резерв», Військова доктрина Великої Британії, а також Положення Королеви Великої Британії про армію, Наказ про Збройні сили та резервні сили, Наказ про пенсійне обслуговування, тощо [21].

Армія Сполученого Королівства вже понад 10 років є контрактною. Заявник проходить різноманітні рекрутингові тести та відбіркову співбесіду; кожна служба має свої процедури, всі вони є тривалими і включають багато етапів. На завершення процесу відбору кандидату видається повідомлення про зарахування на службу [22]. Мінімальний вік для зарахування — 16 років. Тривалість служби — 4 роки [23].

Уряд Великої Британії визначає ветерана як будь-кого, хто служив принаймні один день у Збройних силах Його Величності (регулярних або резервних) або у військово-морському флоті, хто виконував обов'язки у визначених законом військових операціях. Згідно з цим визначенням, ветерани це ті військовослужбовці, які вже звільнилися зі Збройних сил [24].

Термін «звільнений зі служби» стосується тих військовослужбовців, хто перебуває на перехідному етапі від служби до цивільного життя або перестав бути членом Збройних Сил Великої Британії. Термін «звільнений зі служби», як правило, використовується в юридичних документах, оскільки розуміння та використання терміну «ветеран» варіюється, не в останню чергу серед тих, хто служив в армії [25].

Термін «військовослужбовці, які звільняються» застосовується для тих військовослужбовців, які планують звільнитися, але все ще перебувають у безпосередньому підпорядкуванні Міністерства оборони. Резервісти є невід'ємною частиною Збройних сил Великої Британії [24].

У Великій Британії функціонує ефективна система соціального захисту військовослужбовців. Уряд Великої Британії проводить заходи щодо підтримки популярності та престижу військової служби з метою залучення добровольців до укладання контрактів.

Органом державної влади, який виконує та відповідає за соціальне та пенсійне забезпечення військовослужбовців, ветеранів і членів їх сімей, є підрозділ ветеранів Великої Британії (Veterans UK) [24] Міністерства оборони. Основна функція якого полягає в наданні підтримки та допомоги ветеранам, надання пенсійного забезпечення та компенсацій. До складу підрозділу входить Служба захисту ветеранів (VWS), яка надає підтримку ветеранам через національну мережу «менеджерів з добробуту» у Великобританії та Північній Ірландії. Крім Міністерства оборони, соціальний захист військовослужбовців та ветеранів здійснюється Міністерством охорони здоров'я, Міністерством освіти та громадськими організаціями (Combat Stress, Big White Wall, SSAFA, Medical Assistance (NHS), The Royal British Legion (TRBL) та ін.

Великобританією впроваджена «Стратегія для наших ветеранів» [26], в межах якої відбуваються поступові зміни у законодавстві та структурі пропонуваного ветеранам послуг. Ключовими принципами цієї політики є: ветерани це, перш за все, представник цивільного населення, і суспільство виграє від їх участі; ветеранів заохочують та створюють умови

для реалізації їхнього потенціалу як цивільних; ветерани мають доступ до допомоги, яка задовольняє їхні потреби, і якщо є необхідність, за залученням публічного та волонтерського секторів.

Робота на підтримку ветеранів у Великобританії є відповідальністю всього уряду. У Британському Кабінеті Міністрів існує посада Minister of State (Minister for Veterans' Affairs) [24], який є членом Кабінету Міністрів і займається всіма ветеранськими питаннями.

Функції Управління у справах ветеранів, яке очолює Міністр у справах ветеранів (Minister of State (Minister for Veterans' Affairs)) полягають у забезпеченні захисту інтересів ветеранів в уряді; координації всіх функцій уряду Сполученого Королівства для забезпечення найкращої підтримки ветеранів та їхніх сімей під час повернення до цивільного життя; співпраці з делегованими адміністраціями, місцевими органами влади та організаціями в усьому секторі ветеранів, щоб допомогти створити позитивні, довгострокові переходи для осіб, які служили в Збройних Силах; забезпеченні інформованості кожного ветерана та його родини знати щодо можливості звернення за державною підтримкою, якщо вона їм потрібна; відзначенні та демонстрації блискучого внеску ветеранів у розвиток суспільства після закінчення служби [27].

Управління у справах ветеранів є частиною Кабінету Міністрів. Ця центральна позиція Управління дозволяє координувати функції, спрямовані на забезпечення найкращої підтримки ветеранів та їхніх родин. Міністр у справах ветеранів бере участь у засіданнях Кабінету. Це гарантує належне відстоювання інтересів ветеранів на найвищому рівні серед тих, хто керує країною та приймає рішення, які впливають на повсякденне життя людей.

Управління працює з децентралізованими адміністраціями Шотландії, Уельсу та Північної Ірландії, місцевими органами влади, благодійними організаціями та бізнесом, щоб допомогти ветеранам, коли вони цього потребують.

В Міністерстві оборони Великобританії є позиція Parliamentary Under Secretary of State (Minister for Defence People, Veterans and Service Families) [28]. Позиція Minister of State [29] є вищою щодо Parliamentary Under Secretary of State. Він відповідає за всі питання політики щодо цивільного та військового персоналу армії, включаючи: умови служби, включаючи заробітну плату, пенсії, навчання та надбавки; сімей військовослужбовців; житла; цивільного персоналу; резервістів та кадетів; рекрутинг та утримання; здоров'я та благополуччя; рівність, різноманітність, інклюзія; домашнє насильство та захист від нього; скарги на службу та система службового правосуддя; політику перехідного періоду, тощо.

Відповідальність Міністерства оборони у справах ветеранів здебільшого виконується його агентством

Veterans UK і охоплює: військові пенсії, компенсацію за поранення, соціальну підтримку, медалі, підтримку в перехідний період. Наприклад, нова Служба перехідного періоду в оборонній сфері, Партнерство з питань кар'єрного переходу та підтримка сім'ї загиблих за програмою «Фіолетовий пакет».

Якщо ветерани потребують послуг державного сектору, вони надаються цивільними постачальниками послуг державного сектору, такими як Національна служба охорони здоров'я.

До Veterans UK також входить Служба перехідного періоду (Defence Transition Services, DTS), яка є частиною цілісної політики переходу. Якщо ветеран завершує службу, і його підрозділ визнає його як людину, яка може потребувати додаткової підтримки після звільнення зі збройних сил, окрім тієї, що вже надається Міністерством оборони та Королівським флотом, сухопутними військами чи Королівськими повітряними силами, його можуть направити до DTS. Як особа, яка залишила службу, або член родини, він також може самостійно звернутися до DTS. Клієнти DTS також можуть бути направлені оборонними підрядниками, такими як Career Transition Partner (СТР), або третіми сторонами, такими як благодійні організації чи місцеві органи влади, до яких зверталися по допомогу. DTS працює на індивідуальній основі, будуючи довірчі відносини, щоб повністю зрозуміти потреби, координувати правильні джерела інформації та спростити доступ до необхідної підтримки.

Служба переходу, зокрема, допомагає у таких аспектах як: психічне здоров'я; фізичне здоров'я; зловживання наркотиками та алкоголем; навчання та працевлаштування; житло, розміщення та переїзд (включно зі схемою направлення Міністерства оборони та цивільними документами щодо житла); фінанси, борг і пільги; діти, сім'я та стосунки.

Вони тісно співпрацюють із структурою Міноборони — Службою соціального забезпечення ветеранів (Veterans Welfare Service). Ця служба надає індивідуальну підтримку ветеранам, їхнім сім'ям та утриманцям через мережу соціальних менеджерів по всій Великій Британії та Республіці Ірландія. Вони співпрацюють з Королівським військово-морським флотом, британською армією та Королівськими військово-повітряними силами, місцевими органами влади, волонтерськими організаціями, військовими благодійними фондами та Ветеранськими консультативними та пенсійними комітетами, щоб сприяти незалежності та збереженню гідності. Вони, зокрема, надають консультації щодо відходу від служби, у разі втрати працездатності, змін через інвалідність, змін, що впливають на дохід, фінанси та житло.

В основі ветеранської політики є Пакт Збройних Сил (Armed Forces Covenant), який був закріплений в Законі про Збройні Сили [27] та містить принципи, згідно з якими військовослужбовці, ветерани та їхні сім'ї не повинні бути ущемленими через їхню службу, і що особливі положення передбачені для

тих, хто пожертвував найбільше, в тому числі для поранених і тих, хто втратив близьких. У Шотландії стратегічний напрямок дотримання цих принципів був викладений в документі шотландського уряду «Поновлюємо наші зобов'язання» (Renewing Our Commitments). Підписання Пакту сприяло підвищенню обізнаності в державному секторі і в суспільстві в цілому щодо недоліків, які створюються системами, призначеними для цивільного життя, і необхідності в деяких випадках приділяти особливу увагу спільноті військовослужбовців, ветеранів і членів їхніх сімей, які служать у Збройних силах.

Закон про Збройні Сили 2021 року ввів нову вимогу до деяких державних органів, зокрема Національної служби охорони здоров'я та місцевих органів влади, приділяти належну увагу принципам Угоди під час виконання конкретних публічних функцій у сферах житлово-комунального господарства, охорони здоров'я та освіти [29].

Серед ключових здобутків Великобританії є Трастовий фонд Пакту про Збройні Сили (The Armed Forces Covenant Fund Trust). Це незалежний трастовий фонд, який управляє Фондом Пакту про Збройні Сили у розмірі 10 мільйонів фунтів стерлінгів на рік, який фінансує грантові програми на підтримку громади Збройних сил. Фондом надаються гранти за чотирма широкими напрямками: заходи з інтеграції військової та цивільної спільнот, а також заходи з інтеграції військовослужбовців брати участь у житті суспільства як громадяни; заходи з інтеграції громадян; додаткова підтримка як під час служби, так і після неї для тих, хто потребує допомоги; усунення бар'єрів для сімейного життя; та непрофільні медичні послуги для ветеранів.

Послуги державного сектору надаються ветеранам поєднанням співпраці місцевих органів влади, децентралізованих органів місцевого самоврядування та уряду Великої Британії, що створює комплексну картину по всій Великій Британії. В Англії послуги надаються місцевими органами влади та Урядом Англії, у Північній Ірландії, Шотландії та Уельсі послуги надаються місцевими органами влади, децентралізованим урядом та (у спеціальних регіонах) Урядом Великої Британії.

Важливо, що у Великобританії роботодавці приватного сектору тісно пов'язані з успішним переходом до цивільного життя та працевлаштуванням і відіграють важливу роль у забезпеченні навчання та працевлаштування. Станом на 2018 рік близько 3000 роботодавців підписали Угоду із Збройними силами, в якій положення щодо ветеранів є ключовою частиною зобов'язань роботодавців. Такі заходи мають тенденцію до збільшення, оскільки наявна зацікавленість у роботодавців приватного сектора. Прикладом такої співпраці є Партнерство з розвитку кар'єри та Програма визнання роботодавців, що реалізуються Управлінням зв'язків з оборонними відомствами від імені Міністерства оборони. Парт-

нерство з розвитку кар'єри пропонує роботодавцям приватного сектору доступ до рекрутингових послуг, які з'єднують їх з кадровими військовослужбовцями після завершення їхніх контрактів.

Великобританія також має розгалужену систему громадських організацій, які допомагають місцевим ветеранам. Вони можуть надавати такі ж послуги, що й держава: психологічна підтримка, підтримка реабілітації, фізичного здоров'я, протезування тощо. Якщо ж держава не може надати підтримки у конкретному випадку, то надання допомоги можуть перейняти саме неурядові організації.

З погляду ветеранів та їх родин, як користувачів послуг, різниці між урядовими та неурядовими структурами, як такої немає. Базовою та найбільш важливою формацією, для забезпечення прав ветеранів є Veterans' Gateway, що є першою точкою контакту для всіх ветеранів трьох служб та їхніх родин. Її експертний зміст охоплює сфери соціального забезпечення: житло, працевлаштування, фінанси, самостійне життя, психічне благополуччя, сім'ї та громади та фізичне здоров'я.

Veterans' Gateway є консорціумом різних організацій, які надають допомогу ветеранам у своїх визначених нішах чи сферах, включно із неурядових громадських організацій, благодійними фондами та структурами уряду і Збройних Сил. Тож ветеранові чи його родині достатньо звернутися до цього порталу чи його складових та отримати усі необхідні послуги доступним у його місцевості способом (залежно від місця, де знаходиться ветеран, послуги може надавати місцева рада, яка є початковою точкою контакту із системою, громадські організації, спілки чи інші структури).

Слід відмітити ще одну важливу структуру — це Конфедерація благодійних організацій (Cobseo). Ця організація надає єдину контактну точку для взаємодії з урядом, включаючи місцеву владу та децентралізовані адміністрації; з королівським домом; з приватним сектором; і, звичайно, з іншими членами Співтовариства Збройних Сил. Це дозволяє членам Cobseo взаємодіяти з усіма зацікавленими сторонами для забезпечення найкращого рівня підтримки.

Загалом, лише на втілення заходів щодо ветеранів у межах Плану дій щодо реалізації Ветеранської стратегії, Уряд Великобританії планує витратити понад 70 мільйонів фунтів.

Впровадженням сервісу Op Courage створено єдину точку доступу до послуг з охорони психічного здоров'я для ветеранів. Національна служба охорони здоров'я Великобританії опублікувала документ «Охорона здоров'я ветеранів Збройних Сил: погляд у майбутнє», який містить зобов'язання щодо сприяння переходу до цивільного життя та покращення психічного здоров'я ветеранів та їхніх родин. План дій щодо Ветеранської стратегії на 2022–2024 роки передбачає, що Національна служба охорони здоров'я виділить 18 мільйонів фунтів стерлінгів протягом трьох років на медичні послуги для ветеранів [29].

Провідну роль у формуванні та реалізації соціальної політики щодо ветеранів у Великій Британії має Міністерство оборони. Воно залучає окремі державні органи, місцеві адміністрації, благодійні організації, бізнеси та інші структури. Структура надавачів послуг різниться залежно від країни у складі Великої Британії та конкретного місця, де ці послуги надаються (залежно від цього, надавачі можуть відрізнятися).

У Стратегії щодо ветеранів, зазначено, що підтримка ветеранів у цивільному житті є відповідальністю всього уряду, включно з децентралізованими адміністраціями, а не лише відповідальність Міністерства Оборони та Офісу у справах ветеранів. Наприклад, Національна служба охорони здоров'я (NHS), Департамент праці та пенсійного забезпечення (DWP), Податкова та митна служба Його Величності (HMRC), Департамент транспорту (DfT), Департамент вирівнювання, житлового будівництва та громад (DLUHC) та Міністерство юстиції — усі вони роблять свій внесок у надання допомоги та покращення потреб ветеранів та їхніх сімей [30].

Для ветеранів у країні передбачена окрема пенсійна схема, у якій прописані обсяги пенсії для кожної окремої групи ветеранського населення. Ветерани Збройних сил отримують одну з найбільш щедрих пенсійних схем у Великій Британії.

Пенсії та пенсійне забезпечення є прерогативою державних органів та покривають пенсії для ветеранів, що мають поранення, пенсії для резервістів, пенсії для звільнених військових та інші. Як структурна одиниця Міноборони пенсіями займається Veterans UK.

Існують пенсійні схеми для військовослужбовців регулярних збройних сил (AFPS) для військовослужбовців регулярних збройних сил та для військовослужбовців Резервних сил. Належність до військової схеми визначається датою вступу на службу. Усі військовослужбовці регулярних збройних сил та резервісти, які приєдналися з 1 квітня 2015 року, є членами AFPS 15. Право на отримання пільг (бенефітів) за цією пенсійною схемою мають ті, хто прослужили не менше 2-х років [31]. Окремо у Великобританії існують схеми військових пенсій для ветеранів з інвалідністю, відсоток виплат у якій залежать від типу та причин інвалідності.

Для соціальних послуг, фінансування освіти, охорони здоров'я тощо урядові сайти скеровують саме на ресурси Veterans' Gateway, де потреби ветерана чи його родини може забезпечити або урядова установа, або інша організація. У той же час, британські ветерани можуть отримати соціальні послуги не лише від держави, але й від ряду громадських організацій та фондів, включно із підтримкою фізичного та ментального здоров'я ветеранів та їх родин, консультацій, лікування, забезпеченням житлом, працевлаштуванням, додатковим навчанням та іншою всебічною підтримкою. При цьому, компетенції дублюються між різними організаціями і державою.

У контексті надання соціальних та медичних послуг на сьогодні британська система реформується так, щоб ветерани та інші звільнені солдати могли отримувати максимальне задоволення індивідуальних запитів та потреб. Для цього ухвалення рішень і надання послуг передають на місця — на рівень міських рад (city councils), які можуть ефективно залучити ресурси, наявні на місці (як-от, місцеві організації, фонди, спілки). Приклад такої зміни — програма індивідуального догляду за ветеранами, запропонована для Національної служби охорони здоров'я (NHS). У межах неї ветеранам надаватимуться особисті бюджети на охорону здоров'я (Personal Health Budget). Вони отримують виписку, в якій буде вказано, які кошти на освіту, охорону здоров'я та соціальну допомогу включені до нього. Якщо ви отримуєте особистий бюджет, він може включати гроші від Національної служби охорони здоров'я (особистий бюджет на охорону здоров'я), місцевої ради (особистий бюджет) або освіти. Ці кошти можуть бути витрачені на засоби, що покращують здоров'я чи самопочуття, а сам перелік доступних послуг буде надано міською радою. Витрати відбуватимуться відповідно до індивідуальних планів догляду [24].

Також усі ветерани в Англії, Шотландії та Уельсі мають право на пріоритетний доступ до послуг Національної служби охорони здоров'я (NHS) (включаючи госпітальну, первинну та місцеву допомогу) при захворюваннях, пов'язаних з їхнім перебуванням у Збройних силах Великої Британії (пов'язаних з проходженням служби). Це завжди залежить від клінічних потреб і не дає права проскочити без черги, випередивши когось із більш високими клінічними потребами [25].

Значну увагу у Великобританії приділяють працевлаштуванню ветеранського населення та можливість для них самостійно себе забезпечувати. Наприклад, виплата для військовослужбовців для забезпечення незалежності (AFIP) — це додаткова надбавка, яка надає фінансову підтримку військовослужбовцям та ветеранам, які мають гарантовану виплату доходу (GIP) за Схемою компенсації Збройних Сил (AFCS), що належить до груп А-С. Виплата на особисту незалежність (PIP) може допомогти з додатковими витратами на проживання, якщо є тривалий фізичний або психічний розлад здоров'я або інвалідність та / або труднощі з виконанням певних повсякденних завдань або пересуванням [32].

Міністерство оборони опублікувало «Стратегію сімей збройних сил на 2022–2032 роки», яка має на меті покращення підтримки сімей військовослужбовців. Після запуску стратегії Міністерство оборони створило Фонд сімей збройних сил, спеціальний фонд для роботи з восьми тем стратегії: сімейне життя, службове життя, сімейний дім, освіта, здоров'я та благополуччя, догляд за дітьми, підтримка партнерів та подружжя та сім'ї за межами Великобританії. 54 проекти з усієї Великобританії отримали загальну суму понад 2 мільйони фунтів стерлінгів, щоб допомогти

вирішити проблеми, з якими можуть зіткнутися діти військовослужбовців у зв'язку з досягненням цілей, викладених у Стратегії сімей збройних сил [33].

Частина соціальних послуг, таких як допомога по безробіттю, догляд за дитиною, переобладнання будинку у разі інвалідності — надається рядом міністерств та структур, оскільки доступна не лише для ветеранів, але і для інших груп населення. Відмінність у контексті ветеранів у тому, що для надання цих послуг можуть залучатися спеціалізовані організації наприклад, організація Blesma, яка допомагає ветеранам, що втратили кінцівки [34].

Організації, що працюють із ветеранами, також отримують фінансування від уряду для реалізації своєї діяльності. Це ще одна тенденція ветеранської політики у Великобританії — передачу практичних кроків на місця та формування спільнот, у яких ветерани та родина не почуватимуться наодинці. Ефективність такої політики виправдана і структурою країни, у якій Уельс, Північна Ірландія, Шотландія та Англія (чотири основні частини Великої Британії) можуть мати різні правила та регуляції щодо окремих питань, а також власні сервіси для ветеранів та військовослужбовців.

Висновок. За останнє десятиліття Велика Британія значною мірою покращила надання соціальних сервісів ветеранам, зокрема через реалізацію окремої Стратегії до 2028 року.

Фокус у наданні соціальних послуг ветеранам у Великій Британії спрямований на надання ветеранам можливості утримати себе та свою родину через програми із адаптації та працевлаштування, пенсійне забезпечення, а також велику кількість ресурсів для ментальної підтримки. Частково така структура зумовлена зміною демографії ветеранів та прогнозованого «молодшання» групи та збільшення частки працездатного населення.

Велика Британія вдало використовує поєднання урядових та неурядових інструментів для максимальної реалізації прав та запитів ветеранів та їхніх родин.

Важливою складовою Британської політики щодо ветеранів є можливість переходу та адаптації, коли військовослужбовець готується завершити службу. Такий перехід дозволить максимально «безболісно» відійти до служби та перейти у цивільне життя із можливістю забезпечити себе та свою родину.

Для України є доречним для запозичення та розвитку із Британської системи є інтегрованість урядових та неурядових організацій у єдину систему послуг, які вони надають військовослужбовцям, ветеранам та членам їх сімей. Таким чином, ветеран на місці може звернутися до місцевої ради та отримати необхідні ресурси та підтримку у своєму регіоні. Важливо також, що усі послуги об'єднані в одну систему, а одні і ті ж послуги можуть надавати різні суб'єкти. З погляду користувача, це спрощує взаємодію із системою.

Література

1. Конституція України : Закон України 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України: офіційний вебпортал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.04.2024).
2. Адміністративно-правова реформа в Україні : навчальний посібник / Н. О. Армаш та ін.; за заг. ред. С. В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 180 с.
3. Оніщенко Н. М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку: проблеми, реалії, перспективи : монографія / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2008. 320 с.
4. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Сучасний конституційний процес і проблеми вдосконалення регулювання захисту прав людини в Конституції України (частина перша). *Публічне право*. 2015. № 3. С. 12–19.
5. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монографія. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
6. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Наукові записки НаУКМ А. Юридичні науки*. 2012. Том 129. С. 28–31.
7. Мобілізаційні підрозділи: в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, які мають мобілізаційні завдання (замовлення) / І. М. Коропатнік та ін. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2023. 442 с.
8. Військове право : підручник / І. М. Шопіна та ін.; за ред. І. М. Коропатніка. Київ : Алерта, 2019. 648 с.
9. Пенсійне забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану. Загальне пенсійне забезпечення в умовах воєнного стану / укл. І. М. Копотун. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2023. 692 с.
10. Адміністративна діяльність органів публічної влади. Сучасний стан та перспективи розвитку / С. В. Петков та ін. Київ : КНТ, 2019. 207 с.
11. Україна під час російсько-української війни 2014–2023 рр.: генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень : монографія / за заг. ред. Б. О. Попкова. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 272 с.
12. Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей: загальний соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей в особливий період (зокрема під час воєнного стану); міжнародний аспект соціального захисту військовослужбовців (станданти НАТО) / укл. О. А. Джус та ін. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2023. 594 с.
13. Мобілізаційні підрозділи: в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, які мають мобілізаційні завдання (замовлення) / укл. І. М. Копотун та ін. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2023. 442 с.
14. Мобілізація і мобілізаційна підготовка в Україні 2022: основне законодавство, коментарі та роз'яснення, правові позиції Верховного суду / упоряд. С. В. Петков та ін. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2022. 330 с.
15. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: методичний посібник / О. В. Герасименко та ін. Київ : Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, 2023. 130 с.
16. Шамрай Б. М. Окремі питання парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод військовослужбовців збройних сил та інших військових формувань України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 6 (41). С. 32–35.
17. Огляд міжнародних практик у сфері реінтеграції ветеранів: міркування щодо воєнного та повоєнного контексту України : Звіт ПРООН. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/ohlyad-mizhnarodnykh-praktyk-u-sferi-reintehratsiyi-veteraniv-mirkuvannya-shchodo-voyennoho-ta-povoyennoho-kontekstu-ukrayiny> (дата звернення: 01.04.2024).
18. Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії: Аналітична довідка Відділу навчально-аналітичної роботи Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів. URL: <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/> (дата звернення: 01.04.2024).
19. Гордієнко Є. П. Зарубіжний досвід в організації системи соціального захисту учасників бойових дій. *Теорія і практика публічного управління та адміністрування у XXI сторіччі: матеріали I всеукраїнської наук.-практ. конф.* (30 листопада 2018 р.). Київ. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/9e0c6916-89d9-4e68-bae0-7122d804a470.pdf> (дата звернення: 01.04.2024).
20. Державні програми та плани співробітництва Україна — НАТО. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/dokumenty/derzhavni-programi-ta-plani-spivrobitnictva> (дата звернення: 01.04.2024).
21. *The official home of UK Legislation: офіційний вебсайт*. URL: <https://www.infolaw.co.uk/mod/afcsandspo.htm> (дата звернення: 30.03.2024).
22. Terms and conditions of enlistment and service. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/43291/Ch18.pdf (дата звернення: 01.04.2024)

23. Soldier. *Soldier Explore careers National Careers Service*. URL: <https://nationalcareers.service.gov.uk/job-profiles/soldier> (дата звернення: 01.04.2024).
24. The strategy for our veterans: valued. Contributing. Supported. 2018. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/755915/Strategy_for_our_Veterans_FINAL_08.11.18_WEB.pdf (дата звернення: 01.04.2024).
25. Veterans Factsheet 2020. *Office for Veterans Affairs*. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/874821/6.6409_CO_Armed-Forces_Veterans-Factsheet_v9_web.pdf (дата звернення: 01.04.2024).
26. MOD National and Official Statistics by topic. *Ministry of Defence United Kingdom: офіційний вебсайт*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/mod-national-and-officialstatistics-by-topic/mod-national-and-official-statistics-by-topic> (дата звернення: 30.03.2024).
27. About Us GOV.UK. *Office for Veterans' Affairs*. 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/office-for-veterans-affairs/about> (дата звернення: 01.04.2024).
28. Parliamentary under secretary of State (minister for defence people and families). URL: <https://www.gov.uk/government/ministers/parliamentary-under-secretary-of-state> (дата звернення: 01.04.2024).
29. Armed Forces Act 2011. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/18/introduction/enacted> (дата звернення: 01.04.2024).
30. Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. *Ветеранський фонд (Поруч з ветераном)*. 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/> (дата звернення: 01.04.2024).
31. Veterans' Strategy Action Plan 2022–2024. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1103936/Veterans-Strategy-Action-Plan-2022-2024.pdf (дата звернення: 01.04.2024).
32. The Independent Review of UK Government Welfare Services for Veterans 2023. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1170685/Independent_Review_of_UK_Government_Welfare_Services_for_Veterans.pdf (дата звернення: 01.04.2024).
33. Armed Forces Pension Scheme 2015: Your pension scheme explained. *Ministry of Defence*. 2023. 34 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/911031/FINAL_DRAFT_-_AFPS_15_Your_Scheme_Explained.pdf (дата звернення: 01.04.2024).
34. Personalised care for veterans in England. Information for veterans and their families. *NHS England and NHS Improvement*. 25 p. URL: <https://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2019/07/personalised-care-for-veterans-information-for-veterans-and-families-easy-read.pdf> (дата звернення: 01.04.2024).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy 28 chervnia 1996 roku № 254k/96-VR. *Verkhovna Rada Ukrainy: ofitsiyni vebportal*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Administratyvno-pravova reforma v Ukraini: navchalnyi posibnyk / N.O. Armash ta in.; za zah. red. S.V. Pietkova. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia, 2020. 180 s.
3. Onishchenko N.M. Spryiniattia prava v umovakh demokratychnoho rozvytku: problemy, realii, perspektyvy: monohrafiia / za red. Yu.S. Shemshuchenka. Kyiv: Yurydychna dumka, 2008. 320 s.
4. Shemshuchenko Yu.S., Skrypniuk O.V. Suchasnyi konstytutsiyni protses i problemy vdoshkonalennia rehuliuвання zakhystu prav liudyny v Konstytutsii Ukrainy (chastyna persha). *Publichne pravo*. 2015. № 3. S. 12–19.
5. Kuchuk A.M. Osnovy teorii pravovoho politsentryzmu: monohrafiia. Dnipro: Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, Lira LTD, 2017. 312 s.
6. Sushchenko V.M. Problemy realizatsii ta zakhystu prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini. *Naukovi zapysky NaUKM A. Yurydychni nauky*. 2012. Tom 129. S. 28–31.
7. Mobilizatsiini pidrozdily: v orhanakh derzhavnoi vlady, inshykh derzhavnykh orhanakh, orhanakh mistsevoho samovriaduvannya, na pidpriemstvakh, v ustanovakh i orhanizatsiiakh, yaki maiut mobilizatsiini zavdannia (zamovlennia) / I.M. Koropatnik ta in. Kyiv: Vydavnychiy dim "Profesional", 2023. 442 s.
8. Viiskove pravo: pidruchnyk / I.M. Shopina ta in.; za red. I.M. Koropatnika. Kyiv: Alierta, 2019. 648 s.
9. Pensiine zabezpechennia viiskovosluzhbovtziv v umovakh voiennoho stanu. Zahalne pensiine zabezpechennia v umovakh voiennoho stanu / ukl. I.M. Kopotun. Kyiv: Vydavnychiy dim "Profesional", 2023. 692 s.
10. Administratyvna diialnist orhaniv publichnoi vlady. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku / S.V. Pietkov ta in. Kyiv: KNT, 2019. 207 s.
11. Ukraina pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny 2014–2023 rr.: geneza natsionalnoi stiikosti kriz pryzmu naukovykh doslidzhen: monohrafiia / za zah. red. B.O. Popkova. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 2023. 272 s.
12. Derzhavni harantii zakhystu sotsialnykh prav viiskovosluzhbovtziv i chleniv yikh simei: zahalnyi sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv i chleniv yikh simei; sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtziv i chleniv yikh simei v osoblyvyi period

(zokrema pid chas voiennoho stanu); mizhnarodnyi aspekt sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtziv (standarty NATO) / ukl. O. A. Dzhus ta in. Kyiv: Vydavnychi dim «Profesional», 2023. 594 s.

13. Mobilizatsiini pidrozdily: v orhanakh derzhavnoi vlady, inshykh derzhavnykh orhanakh, orhanakh mistsevoho samovriaduvannia, na pidpriemstvakh, v ustanovakh i orhanizatsiiah, yaki maiut mobilizatsiini zavdannia (zamovlennia) / ukl. I. M. Kopotun ta in. Kyiv: Vydavnychi dim «Profesional», 2023. 442 s.

14. Mobilizatsiia i mobilizatsiina pidhotovka v Ukraini 2022: osnovne zakonodavstvo, komentari ta roziasnennia, pravovi pozytsii Verkhovnoho sudu / uporiad. S. V. Petkov ta in. Kyiv: Vydavnychi dim «Profesional», 2022. 330 s.

15. Sotsialnyi suprovid viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy ta chleniv yikh simei: praktychni aspekty diialnosti posadovykh osib viiskovykh chastyn, terytorialnykh tsentriv komplektuvannia ta sotsialnoi pidtrymky: metodychni posibnyk / O. V. Herasymenko ta in. Kyiv: Naukovo-doslidnyi tsentr humanitarnykh problem Zbroinykh Syl Ukrainy, 2023. 130 s.

16. Shamrai B. M. Okremi pytannia parlamentskoho kontroliu za doderzhanniam konstytutsiinykh prav i svobod viiskovosluzhbovtziv zbroinykh syl ta inshykh viiskovykh formuvan Ukrainy. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. 2021. Vyp. 6 (41). S. 32–35.

17. Ohliad mizhnarodnykh praktyk u sferi reintehratsii veteraniv: mirkuvannia shchodo voiennoho ta povoiennoho kontekstu Ukrainy: Zvit PROON. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/ohlyad-mizhnarodnykh-praktyk-u-sferi-reintehratsii-veteraniv-mirkuvannia-shchodo-voyennoho-ta-povoyennoho-kontekstu-ukrayiny>.

18. Derzhavna polityka pidtrymky veteraniv: dosvid Spoluchenoho Korolivstva Velykoi Brytanii ta Pivnichnoi Irlandii: Analitychna dovidka Viddilu navchalno-analitychnoi roboty Ukrainського ветеранського фонду Ministerstva u spravakh veteraniv. URL: <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/>.

19. Hordiienko Ye. P. Zarubizhnyi dosvid v orhanizatsii systemy sotsialnoho zakhystu uchashnykh boiovykh dii. *Teoriia i praktyka publichnoho upravlinnia ta administruvannia u KhKhI storichchi: materialy I vseukrainskoi nauk.-prakt. konf.* (30 lystopada 2018 r.). Kyiv. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/198/files/9e0c6916-89d9-4e68-bae0-7122d804a470.pdf>.

20. Derzhavni prohramy ta plany spivrobitnytstva Ukraina — NATO. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/dokumenti/derzhavni-programi-ta-plani-spivrobitnytstva>.

21. *The official home of UK Legislation: ofitsiinyi vebsait*. URL: <https://www.infolaw.co.uk/mod/afcsandspo.htm>.

22. Terms and conditions of enlistment and service. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/43291/Ch18.pdf

23. Soldier. *Soldier Explore careers National Careers Service*. URL: <https://nationalcareers.service.gov.uk/job-profiles/soldier>.

24. The strategy for our veterans: valued. Contributing. Supported. 2018. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/755915/Strategy_for_our_Veterans_FINAL_08.11.18_WEB.pdf.

25. Veterans Factsheet 2020. *Office for Veterans Affairs*. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/874821/6.6409_CO_Armed-Forces_Veterans-Factsheet_v9_web.pdf

26. MOD National and Official Statistics by topic. *Ministry of Defence United Kingdom: ofitsiinyi vebsait*. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/mod-national-and-officialstatistics-by-topic/mod-national-and-official-statistics-by-topic>.

27. About Us GOV.UK. *Office for Veterans Affairs*. 2023. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/office-for-veterans-affairs/about>.

28. Parliamentary under secretary of State (minister for defence people and families). URL: <https://www.gov.uk/government/ministers/parliamentary-under-secretary-of-state>.

29. Armed Forces Act 2011. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/18/introduction/enacted>.

30. Derzhavna polityka pidtrymky veteraniv: dosvid Spoluchenoho Korolivstva velykoi Brytanii ta Pivnichnoi Irlandii. *Veteranskyi fond (Poruch z veteranom)*. 2023. URL: <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/>

31. Veterans Strategy Action Plan 2022–2024. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1103936/Veterans-Strategy-Action-Plan-2022-2024.pdf.

32. The Independent Review of UK Government Welfare Services for Veterans 2023. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/1170685/Independent_Review_of_UK_Government_Welfare_Services_for_Veterans.pdf.

33. Armed Forces Pension Scheme 2015: Your pension scheme explained. *Ministry of Defence*. 2023. 34 p. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/911031/FINAL_DRAFT_-_AFPS_15_Your_Scheme_Explained.pdf.

34. Personalised care for veterans in England. Information for veterans and their families. *NHS England and NHS Improvement*. 25 p. URL: <https://www.england.nhs.uk/wp-content/uploads/2019/07/personalised-care-for-veterans-information-for-veterans-and-families-easy-read.pdf>.